

HUSHEGYI GÁBOR

Kisebbségi Mátrix

„Lehetséges, hogy mindnyájan a Mátrix kellős közepén élünk.
Bárhova nézünk, a kitalált valóság politikumát láthatjuk...”
(Timothy Garton Ash, 2003)

Hunčík Péter ismét idejében szólalt meg, mint már többször az elmúlt években. Jelen esetben remélhetően a gondolatok iránt fogékonyabb közegben. Európa jeles értelmiségei ugyanis félretéve minden köztük kialakult feszültséget és konfliktust, csatlakoztak azon amerikai gondolkodókhoz és politológusokhoz, akik immár két éve a jelenlegi amerikai adminisztrációban rejlő plutokrácia-veszélyt hangoztatják. Vita zajlik mindenütt a világ jövőjéről, a jövő Európájáról, de a hazai magyar közegben, értelmiségi körökben, a politikai elit megnyilatkozásaiban sajnos nem érzékelem, hogy ezt tudatosítanánk. Csak elvétve szólal meg egy-két ember lényegre törő elemzéssel, ám az is elsősorban a kisebbségi lét reflexiója. Végig kell végre gondolni ezeknek a megnyilvánulásoknak az okozóját, hogy végre továbbléphessünk már. Ilyen szempontból jelentősnek tartom Hunčík *Etnikai immunodeficit szindróma* című tanulmányát, mert elgondolkozhatunk az örömtelnek cseppet sem nevezhető helyzet néhány meghatározó tényezőjéről. Nem feltétlenül szükséges, hogy értékelésünk egybecsengő legyen, ám a vita és a további szempontok eljuttathatnak bennünket a kisebbségi lét egyre elviselhetlenebb Mátrixának mezsgyéjére, hogy a politikusok, az őket szolgáló médiák, a mindent meghatározó gazdasági csoportterdek tudatos infantilizálási stratégiáját tudatosítva a világ és Európa valós, jövőnket meghatározó kérdéseivel foglalkozunk. Mivel a lélektan területén nem vagyok jártas, ezért több, a tanulmányban alkalmazott jelzőt képletesen értelmezek, s így további kérdések és összefüggések keresésére teszek kísérletet, elsősorban a kiszolgáltatottságot eredményező nyilvánosság- és a médiamanipulálás szempontjából. Közvetlen indíttatással Hunčík tanulmánya mellett a politológus Timothy Garton Ash *Legyenek üdvözölve az életre kelt Mátrixban* (Ash 2003, 12) című esszéje szolgált, amelyben találóan a politikum teremtette virtuális létre hívja fel a figyelmet, melynek egyetlen ellenszere a tények tisztelete és medializálása, azaz a nyilvánosság. Tehát a Mátrix-lét meghaladásának feltétele a nyilvánosság felvállalása. S harmadikként Jean Baudrillard számomra inspiráló gondolatát említem meg az értékek és a világ mondializálódásáról, melyet a pozitív és negatív értékek közötti feszültség megszűnéseként, azaz „az erkölcs legalacsonyabb fokának” (Baudrillard 2000, 9) definiál.

Először a viták reményéről, veszélyeiről és az elhallgatatásról kívánok szólni Hunčík közlése kapcsán, ugyanis a kedvezőtlen körülmények ellenére optimizmusra ad okot, hogy új helyzet alakult ki, és új minőség jelent meg a hazai magyar közgondolkodásban az elmúlt két esztendőben. Egyre határozottabb igényként fogalmazódik meg a nem pártértelmiség és a nem pártfeladatot ellátó újságírók véleménynyilvánítása sarkalatos társadalmi kérdésekben. Hunčík Péter írásai mellett elég Jarábik Balázs elemzéseire, valamint Holop Zsolt, Molnár Norbert és Tóth Mihály

kommentárjaira, tárcáira hivatkozni, akik közírói tevékenységükkel a politikai elit célpontjává és ezzel együtt a kötelező kollektív megvetés tárgyává váltak. Tárgyszerű párbeszédéről vagy kultivált vitáról a politikai elit arrogáns magatartása és tévedhetetlenségébe vetett hite, valamint felkészületlensége miatt szó sem lehet. Az, hogy most a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* helyet adott Hunčík Péter tanulmányának, remélhetően válasz a kialakult helyzet tarthatatlanságára, hogy a közbeszédet ideológiai és gazdasági eszközökkel irányító, egyben egyneműsítő szlovákiai magyar politikai elit minden értelmiségi megnyilvánulást marginalizál vagy idejében elhallgattat, főképpen a párt szürke eminenciásai révén, akik értelmiségi pózt öltve a pártérdekek kiszolgálását garantálják a hazai magyar médiában. 2002-re ugyanis kamatostul visszavágott az a bumeráng, amely több mint egy évtizede lett szabadjára engedve: sorozatban maradtak visszhang nélkül az értelmiségellenes megnyilvánulások, a más véleményt megfogalmazók elhallgattatása, lebunkóztatása, politikai „kivégzése”, melyekre az *Új Szó* és a *Vasárnap* hasábjain (1992: Soóky László, 1993: Kószegi Finta László, 1996: Soóky László, Tóth Mihály, 1998: Holop Zsolt) került sor. Közben a szemünk láttára stratégiaváltás ment végbe: az ezredfordulón már nem a politikusok írásos válaszai vagy a politikusokkal készített tendenciózus beszélgetések jelentették a kritikai értelmiségi megnyilvánulás ellentételezését, hanem a sajtó kézi vezérlése, a lap vagy folyóirat szerkesztési politikája vette át a pártkorrekció szerepét. Egy-egy bírálat megjelenését nagy csend követte, avagy tudatos, cáfolattal felérő további írások, elemzések, beszélgetések követték a reakciók kiváltó okának mély elhallgatásával. E folyamat közvetlen következménye volt, hogy a 2002-es magyarországi parlamenti választások előtt mérvadó kérdésekben (státustörvény, az Orbán-kormány túlkapásai) már csak nehézségek árán lehetett a helyreigazító másik oldal nélkül megszólalni a hazai magyar és magyar érdekeltségű szlovák nyelvű sajtóban (az egyetlen kivétel az *Új Szó Gondolat* című melléklete volt ideig-óráig). Ősszel pedig a közelgő szlovákiai parlamenti választások, majd a választások utáni koalíciókötés miatt lett szilencium hirdetve, így a magyarországi és a magyar érdekeltségtől független szlovákiai szlovák nyelvű médiák maradtak a szlovákiai magyar kritikai értelmiség számára a nyilvánosság alternatívájaként. Talán nem véletlen, hogy Hunčík szóban forgó írásának első változata sem hazai magyar sajtótermékben lett először közölve, 2003 elején a budapesti *Beszélőben* Hódi Sándor és Balla D. Károly reakciói kíséretében jelent meg. A *Fórum Társadalomtudományi Szemlében* való vitaindító közlésnek egyik közvetett eredménye, hogy ez a szöveg a magyar megjelenést követően szlovákul is megjelent abban a pozsonyi magyar szerkesztésű OS című havi folyóiratban, amely tavaly ősszel „mellőzte” pl. a nemzetiségi felsőoktatást tárgyaló írásokat. A szlovákiai magyar politika érdekszférájába tartozó médiák (a szlovák nyelvűek is!) tudatos irányítását mindennél jobban jelzi Hunčík 2001-es *Kisebbségek és az iszlám* című írásának sorsa, amelyben több nemzetstratégiai szempontot felvetve jelezte, hogy 2001. szeptember 11-e után megváltozott a világ az emberi és kisebbségi jogok érvényesítése területén. Az ignorálás oly mértékű volt, hogy szóra sem méltatták a nemzet ügyéért harcoló magyar politikai elit tagjai. A végkifejlet még döbbenetesebb, hiszen a nép által választott magyar képviselők immár a harmadik háborút „bukkalták ki” úgy, hogy senki sem nyilatkozott érdemben a világ további menetét meghatározó, a nemzetközi jog átírására irányuló hadi történésekről. Az új helyzet tehát egyértelmű: politikai és

gazdasági eszközök együttes összjátékával mára a magyar politikai elit magánosította a véleménynyilvánítás jogát. Az új minőség pedig abban fedezhető fel, hogy a szlovákiai magyar független értelmiségi, ha arra nem kap teret a hazai magyar médiákban, vállalja az országos és nemzetközi fórumot is, hogy véleményét közzétegye, de ezzel együtt kiharcolja magának az áruló megbélyegzést is. Vége annak a köldöknéző, komplexusoktól terhelt cinkos magatartásnak, amely „a saját fészünkbe ne...” elvet vallotta és gyakorolta.

Hunčík Péter tanulmányában a lényegre kérdez rá, arra, hogy *miként is működik az intraetnikus magyar–magyar kapcsolat*, ezért észrevételeim másik csoportja erre a témára koncentrál. Valóban naponta tapasztalhatjuk, hogy a határon túli magyar nemzeti közösségek kapcsán az érték, politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális, vallási homogenitás képzete dominál a mindenkori magyar kormány, a magyarországi közszolgálati médiák és a kisebbségi politikai elit cselekvésében. Ugyanerről a töről fakad, főképpen a Magyarországra települt határon túli értelmiségiek azon elvárása, hogy ezek a népcsoportok „nemcsak politikai, hanem az élet valamennyi területén” (Szentgáli Anikó–Szarka László 2001, 17) saját sorsát megfogalmazó és irányító közösségekké váljanak. Mindkét prekonceptió irreális képzeten nyugszik, ill. megvalósíthatatlan célt tűz ki maga és a nemzeti közösségek elé. Helyénvaló tehát Hunčík kérdése, hogy ez a feltételezés tudatlanságból ered-e, de ezzel párhuzamosan legitimnek tartom Hódi Sándor felvetését, aki egy „*jól körülhatárolható politikai törekvés*”-t, Budapest-centralizmust vél meghúzódni a látszatra szimplifikációként értékelhető jelenség mögött. S ha már Hódi reflexióját hoztam szóba, érdemes rámutatni arra, hogy míg Hunčík a magyar–magyar viszony infantilitásának bűnbakját a határon túli közösség magatartásában és politikai elitjében véli megtalálni, addig Hódi ezt a budapesti mindenkori kormányban és a magyarországi politikai elitben nevezi meg. Mindenképpen érdemes ezt a két eltérő megközelítést egy továbbival bővíteni. A pszichiáter immundeficités diagnózisához nem tudok hozzászólni, de érzem, hogy rendellenesség van a határon túli politikai elit és a magyarországi establishment viszonyában. Ugyanakkor rendellenességet vélek felfedezni a határon túli magyar politikai elit és a határon túli magyar nemzeti közösség viszonyában is. Az első viszonyrendszer valódi mozgatóerejére Hunčík is rámutatott, amikor a magyarországi támogatási rendszer újragondolását, stratégiai átrendezését sürgette az intézményépítések prioritása javára. Ám éppen ezért nem biztos, hogy a budapesti és a határon túli politikusok között infantil viszony alakult volna ki, hiszen a mindenkori magyar kormánnyal való együttműködés nem plátói, nem anya–gyermek kapcsolatból ered, hanem kemény anyagi kérdésekről szól. A magyarországi közpénzek határon túli leosztása a tét, amikor a mindenkori magyar kormány körül sündörög a határon túli magyar politikus. Ez nem koldulás, hanem az állampolgárság szerinti államkassza után egy másik államkassza merítésének kísérlete milliós tételekben. Ez semmiképpen sem az anya–gyermek dependens kapcsolata, hanem anyagi jellegű, szervilis függőségi viszony. Infantilnak, ill. infantilizálónak azonban a határon túli magyar politikai elit és választóbázisának viszonyát lehet nevezni. Ez tudatos politikai stratégia a választóbázissal szemben! Éppen ezért az 1989 előtti négy évtizedben lezajlott infantilizációt én sem látom lezárt folyamatnak, mivel az prolongáltatott az azóta eltelt közel másfél évtizedre is.

Beszélni kellene végre egy mára evidensé vált tényről, mégpedig arról, hogy a határon túli magyar politika is csak politika, elsősorban egy konkrét párt konkrét személyeinek érdekeit, a gazdasági lobby érdekeltségeit szolgálja, s minden más háttérbe szorul. A kérdés mindössze az, hogy a politikai párt ezt miként tudja eladni, ill. hogyan tudja „megetetni” választóival. Eddig sokan áltatták magukat, hogy az ún. kisebbségi politizálásnak különleges küldetése van, ethoszt tulajdonítottak a főképpen szimbolikus célokért küzdő politikusi magatartásnak, erkölcsi szolgálattal azonosították a politikai elit cselekvését. Mára kiderült, hogy ez nem így van, a valódi gazdasági pártérdekeket egy-két közösségi téma napirenden tartásával leplezik, melynek elengedhetetlen rituális része a permanens küzdelem, ill. harc verbalizálása, legyen az a kétnyelvű bizonyítvány vagy a magyar egyetem kérdése. Az infantilizáció folyamatában éppen a nyilvánosság grundolását látom stratégiai fontosságúnak, s ennek leghatékonyabb eszközei:

- *A SZLOVÁKIAI MAGYAR POLITIKAI ELIT KETTŐS BESZÉDMÓDJA* (egy-egy téma medializálásában ellentétes retorika érvényesül az országos szlovák nyelvű és a magyar médiák felé, ami a cinkos egymásra kacsintást, a „mi tudjuk, miről van szó, de ők ezt nem értik” játék révén az összetartozást erősíti);
- *A MÉDIÁK GAZDASÁGI PÁRTELLENŐRZÉSE* (a szlovákiai magyar média politikafüggősége, a kézi irányítás a szerkesztők öncenzúrájával társul, ill. a szerkesztők párt iránti szervilitása érvényesül; külön fejezetet képez a magyarországi közszolgálati média következetes negatív Szlovákia-képe, főképpen az MTV-ben és a Duna Televízióban);
- *A PÁRTKARRIERBEN REJLŐ KIVÁLTSÁGOK ÚJFENT MEGJELENÉSE* (ez nem generációs kérdés, már a legifjabb diplomás nemzedék tagjai közt is találunk pártkarrieristákat);
- *A CIVIL TÁRSADALOM POLITIKUSOK ÁLTAL TÖRTÉNŐ ELLENŐRZÉSE* (parlamentari képviselők, prominens párttagok vezette alapítványok és közpénzeket leosztó kuratóriumok révén összemosódik a civil és a politikai struktúra).

A nyilvánosság vállalása: konfliktus. Komoly politikai, társadalmi és főképpen gazdasági pozíciók védelme a tét a szlovákiai magyar közösség nyilvánosságának ellenőrzése esetében. A magyar választóbázis manipulálása, „megfelelő” tájékoztatása, a valódi ügyek elhallgatása ugyanis záloga annak, hogy ez a politikai reprezentáció továbbra is a közvetítő szerepet játszhatja az „elnyomott, kisémmizett” magyar választópolgár és a „nekünk csak rosszat akaró” szlovákok között. Éppen ezért attól tartok, hogy vágyálom Hunčík elvárása, hogy a „magyar politikai elitnek (...) hozzá kell látnia ahhoz, hogy ezt a függő viselkedésmódot a maga részéről megszüntesse” (Hunčík 2003, 166). Ez kéréssel, felszólítással sohasem érhető el! Miért dolgozna maga ellen egy központi kormányzat, ill. egy politikai párt, hiszen azonos társadalmi kontraszelekció szülöttei. Inkább tudatosítani kell, hogy egy ön maga számára gazdasági és társadalmi privilégiumokat szerzett réteggel állunk szemben, amely foggal-körömmel, többé-kevésbé felvilágosult módon ragaszkodni fog kiváltságaihoz.

Abban azonban teljes mértékben egyetértek a tanulmány szerzőjével, hogy *autonóm kisebbségi elit* szükséges. Ezt azonban nem csak magyarországi közpénzekből finanszírozott kutatóintézet felállításával érhetjük el, ez csak az egyik bázisa lehet a hazai magyar autonóm értelmiségnek. Éppen ezért tartom kissé limitálnak azt a

kijelentést, hogy a „*jelenlegi körülmények között a kisebbségi magyar értelmiségi igazi tudományos karriert szülőföldjén nem tud befutni, erre csak Magyarországon (ill. szülőföldjén, ám nem magyar intézetben) van lehetősége*” (Hunčík 2003, 167). Ez véleményem szerint szimplifikáció, a Hunčík által javasolt megoldás ugyanis nem veszi figyelembe azt a kritikai értelmiségi potenciált, amely országos (szlovák) vagy külföldi kutatóműhelyekben, egyetemeken, akadémiákon tevékenykedik. Mindenki nem lehet a kisebbségi témakör kutatója vagy a magyar egyetem oktatója, a szlovákiai magyar értelmiségi lét palettája ennél sokkal tágabb, s annak bármiféle redukciója éppen az autonóm és kritikai gondolkodás gyengüléséhez vezetne. Éppen ezért nem tartom tragikusnak, inkább természetes jelenségként kezelem azt a víziót, hogy „*2004 után még több kisebbségi magyar kutató keres majd teljes körű érvényesülési lehetőséget magának nemcsak Magyarországon, hanem az EU más országaiban is*” (Hunčík 2003, 168). Ezzel meg kell tanulnunk együtt élni, hogy a szlovákiai magyar értelmiségi szlovákiai magyar maradhat Dunaszerdahelyen, Kassán, Budapesten, de Pozsonyban, Prágában, Berlinben, Párizsban és az USA-ban is függetlenül attól, hogy milyen nyelven gyakorolja tudományterületét. Ez az a jelenség, amit Csepeli György a nemzeti identitás átalakulásának nevez az új európai mobilitás következményeként (Csepeli 2002, 10). Abba is bele kell nyugodnunk nekünk, értelmiségieknek, hogy a kisebbség vezető rétege nem mi vagyunk, hanem a politikai elit. Ha jól megfigyeltük az elmúlt másfél év hazai történéseit, akkor talán szemet szűrt, hogy a politikai elitet már végképp nem érdekli, hogy politikusként lehet-e értelmiségi. Ők ezt a kérdést gyorsabban és pragmatikusabban rendezték magukban, mint az értelmiség. A megegyezés csaknem lehetetlen, az egyik a politika, a másik a nyilvánosság, a civil társadalom része. A kritikai értelmiség részéről minden félmegoldás a választóvonal kérdésessé tételét jelenti. Ha valódi nyilvánosságban gondolkodunk, akkor valóban el kell különülnie a politikának és civil társadalomnak, a pártértelmiségnek és az autonóm, kritikai értelmiségnek. Az első csoport döntése legitím, de ne tőlük várjuk el, hogy pártsemleges nézetekkel gazdagítsák a civil társadalmat, vagy ők legyenek a nyilvánosság szavatolói.

Két évvel ezelőtt magam is szkeptikus voltam az értelmiség szerepvállalását illetően, mivel a posztmodern korszak révén meghaladottnak véltem azt a korábbi társadalomformáló szerepet, melyet a modernista értelmiségi alapállás magáénak tekintett. Két évvel 2001. szeptember 11-e után, az azóta történeteket figyelembe véve attól tartok, hogy a posztmodern szimbolikusan is véget ért, de nem a multikulturalizmus és pluralitás olyan territóriumára értünk, amely még elmélyítené a 20. század utolsó harmadában kivívott emberi, szabadság- és kisebbségi jogokat, hanem ezek korlátozásának lehetünk tanúi. A múlt század emberjogi vívmányait ma az amerikai establishment plutokráciája sokkal inkább veszélyezteti, mint Magyarország irányunkban megnyilvánuló paternalizmusa és a hazai politikai rendszerünk partokráciája. Éppen ezért vélem megkerülhetetlennek, hogy a szlovákiai magyar értelmiség párttól függetlenül vívja ki magának a nyilvánosságot. Amennyiben kritikai értelmiségről van szó, akkor ezt megteszi akkor is, ha a szlovákiai magyar médiák visszautasítják, van más, országos és nemzetközi fórum is. A civil szféra és a kritikai értelmiség – Jürgen Habermassal és Jaques Derridával egyetértve – képes ennek elvégzésére akár saját politikai elitjével szemben is. A mai politika „újorwellianizmusa”, a tények önkényes manipulálása (lásd az iraki háború eredeti indoklása)

csakis a nyilvánosság, a sajtó, a televízió révén ellentételezhető. T. G. Ash ezen állítása érvényes a szlovákiai és határon túli magyarok létére is, hiszen ma az ideológia, a párt által manipulált média az, amely meghatározza, hogy rosszul vagy boldogan érezze magát pl. a szlovákiai magyar. Egy virtuális nemzeti létbe vagyunk vetve – tudunk nélkül. Ha a párt érdekei úgy kívánják, akkor nemzeti háttérű kormányválságot kreál, nemzeti töltetű ügyet tematizál, a nemzetet veszélyeztető cselekvés lehetőségét lebegteti, közben a mindennapi életet lényegesen befolyásoló tényezőkről hallgat. Együtt kell lélegezni a párttal, ezért még az sem adatik meg, hogy legalább a határhelyzet egzisztencialista szabadságát tudatosíthassuk. De milyen következménnyel jár ez? Kritikai reflexió hiányában a „negatív feszültségtől megfosztott értékek... ekvivalenssé, egymással behelyettesíthetővé válnak. Az egyik átsejlik a másikon: a jó átsejlik a rosszon, a hamis az igazon, csúnya a szépen...” (Baudrillard 2000, 9), tehát a politikai kudarc és a szakmai rátermettség hiánya sikerként és szakértelemként, az egyéni gazdasági érdek a nemzeti közösség érdekébenként, a béke háborúként, a háború békeként jelenhet meg büntetlenül. Ash és Habermas aktív értelmiségi magatartásra szólít fel, csatlakozva ezzel Baudrillard 1997-ben megfogalmazott erkölcsi felháborodásához, mely szerint a hatalom kisajátítja és ezzel együtt önkényesen rehabilitálja a történelmet, a tegnapot. Az értelmiségiek, az emberek, „akik a történelem cselekvő alanyai voltak”, ha megengedik ezt „a cinikus luxust..., az botrány” (uo. 30–31). Ezért tartom lényegesnek, hogy saját érdekünkben lépünk már túl a szlovákiai magyar értelmiség és politikai elit kötelező házasságán, a reformálhatatlan viszony reformálásán az értelmiség és civil társadalom kontra politikai elit tágabb horizontú értelmezése érdekében. Ellenkező esetben önként és dalolva vállaljuk az értelmiség alárendeltségét a politikai littel szemben.

Irodalom

- Ash, Timothy Garton: Vitajte v oživenom Matrice! *Sme*, 11. évf. (2003) 130. sz. (június 7.) 12. p. (A lap Fórum c. melléklete, 2003. 2. sz. 22. p.)
- Balla D. Károly: *Egy önmaga ellen dolgozó kisebbség*. <http://beszelo.c3.hu/030102/12ballad.htm>.
- Baudrillard, Jean: *Az utolsó előtti pillanat*. Budapest, Magvető, 2000.
- Csepeli György: Átalakuló nemzeti identitás. *Kritika*, 31. évf. (2002) 9. sz. 9–11. p.
- Habermas, Jürgen–Derrida, Jacques: Európa sa zrodí z novej verejnosti. *Sme*, 11. évf. (2003) 130. sz. (június 7.) 14. p. (A lap Fórum c. melléklete, 2003. 2. sz. 22. p.)
- Hódi Sándor: *Magyar–magyar viszonyok. Pszichológiai sajátosságok vagy politikai játszmák?* <http://beszelo.c3.hu/030102/11hodi.htm>.
- Hunčík Péter: Kisebbségek és az iszlám. *Élet és Irodalom*, 45. évf. (2001) 41. sz. 13–14. p.
- Hunčík Péter: Etnikai immundeficitos szindróma. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5. évf. (2003) 1. sz. 159–170. p.
- Szentgáli Anikó: Nem segédfogalom a szlovákiai magyarság. (Beszélgetés Szarka Lászlóval.) *Új Szó*, 54. évf. 2001. 212. sz. (december 20.) 17. p.